

İSLÂM MEDENİYETİ

Dinî, İlmî, Fıkıhî
Aylık mecmua

SAHİBİ

İst. Yük. İslâm Enstitüsü Mezunları
Cemiyeti Başkanı

Mustafa PEKTUT

★

YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ

Cahid BALTACI

★

İDARE MÜDÜRÜ

Hüseyin ERDEM

★

TEMSİLCİLERİMİZ

Ankara: Rıza ÖZSU

Konya: Ali MARAŞLIGİL

Kayseri: İsmail ELİUZ

İzmir: Ali ARSLAN

Erzurum: N. Tayyar TAŞ

★

Hattat - Ressam

Turan SEVGİLİ

★

İDAREHANE

Nuruosmaniye Cad. No: 8/6

Telf.: 22 46 02 Cağaloğlu — İST.

Haberleşme ve Havale

P.K. 1315 SİRKECİ — İSTANBUL

★

ABONE VE İLAN

Yıllık 12 sayı 40 TL.

Altı aylık 6 sayı 20 TL.

Yabancı memleketlere posta ve kırı-
tasiye ücreti eklenir.

Her türlü reklâm ve ilânlar özel ta-
rifeye tabidir.

★

Yıl: 3 — Sayı: 29

Tarih: 10/3/1973

Dizgi — Baskı

İrfan Matbaası — İST.

Tarih

Selçuklular Tarihi Hakkında Araştırmalar ve Tenkidler

Prof. Dr. Osman TURAN

I

EDİ yıl önce çıkan «*Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*» adlı eserimiz bu devre ait büyük siyasî, iktisadî ve kültürel meseleler, Selçuklular hakkında bugüne kadar süregelen kanaat hataları ve yanlış bilgiler üzerinde yeni araştırma ve görüşlerle dolu idi. Bu hüviyeti dolayısıyledir, ki eser dahilde ve hariçte ilim sahasında çok az görülen bir alâka ile karşılanmış ve bu sebeple de çabuk tükenmişti. Talebin artması ve bazı nüshaların yüksek bir fiyata çıkması bize ikinci baskısını yapmak zarûretini göstermiş ve tekrar basılmıştır (1). Bu müsbet alâkaya mukabil iki meslekdaşın menfî davranışları kendini göstermiş; bunların kitap hakkında giriştikleri tenkitler yalnız ilim ölçülerini aşmamış; bir saldırı şeklini de almıştı. Gerçekten evvelce daima bize ve neşriyatımıza karşı saygı duyan merhûm Profesör Ahmed Ateş ile Profesör Kafesoğlu tarafından başlayan bu saldırıların dikkati çekmemesi ve kafalarda bir istifham yaratma-

ması imkânsızdı. Zirâ eserin piyasaya çıkışından önce hazırlanıp ve onunla birlikte, bu tenkitlerin birbirini tâkip etmesi ciddi bir ilim aşkı ile izah edilecek bir hâdiseye değildi. Hele tenkitlerin bir çarpınma ve hücum gayretlerini göstermesi hiç de görülmüş değildi. Bu iki arkadaşın İslâm Ansiklopedisini neşre memur bulunması, eserin «*Selçuklular*» maddesi olarak ısmarlanması ve hazırlanıp kendilerine emânet edildikten sonra îade edilmesi, onun yerine İbrahim Kafesoğlu imzasıyla bir yenisinin yazılması çok az kimse tarafından biliniyordu. Bu sebeple de bu garip saldırıların mânâsı anlaşılamıyordu.

Filhakika Selçuklular hakkındaki bu eserimiz Ansiklopediye emânet edilip orada üç ay kalarak bize îade olunurken onun bir daktilo nüshası da yine orada tutulmuş ve bir müddet sonra da bizden aktarılmak sûretiyle «*Selçuklular*» maddesi İbrahim Kafesoğlu imzasıyla neşredilmiştir (2). Misli görülmemiş bu şû-istimal hâdisesi «*Selçuklular hakkında yeni bir neşir münnasebetiyle*» adlı makalemizde bütün delilleriyle isbat edilince artık bütün istifhamlar çözüüyor ve bu hâdiseye de ilim âlemine mal oluyordu. Bugüne değin Selçuklular tarihi üzerinde, siyâsî hâdiseler dışında, bir alâkası ve araştırması olmayan Kafesoğlu, bir yandan bu türlü meseleleri kavrayacak bir hazırlığa sahip bulunmadığı, öte yandan iki yıllık bir çalışmayı, kendi ifâdesine göre de, bir buçuk aya sıkıştırmak mecburiyetini duyduğu için bir hazımsızlığa tutulmuş; bu iki mühim sebeple de muvaffakiyetsizliğe uğramış ve bu aktarma fiilini isbat etmemizi çok kolaylaştırmıştır. Bu aktarmanın Kafesoğlu'na maledebilmesi ve şû-istimal hâdisesinin gizlenmesi için Selçuklular maddesinin eserimizden önce neşri gerekiyordu. Kendisinin «yaz aylarının boğucu sıcaklarında ve bazı geceler sabahlamak suretiyle maddeyi hazırladık» ifadesi ile beliren gayretin sebebi de (Belleten, Sayı: 119, s. 470) ifşâ ediliyordu. Gerçekten Ansiklopediyi idare edenlerin bu kadar isti'cal göstermeleri ve bir kaç ay daha beklemeden mezbûhâne bir gayrete girişmelerini anlamak ve normal bir sebep bulmak imkânsızdır. Nitekim bundan başka daha evvel basılması gereken *Sancar* maddesi vardı ve o da henüz yazdırılmamıştı. Fakat bu mâcerâyâ girişen iki arkadaş, sür'ati sağlamak maksadı ile, bu maddeyi, keyfi olarak, *Sencer*'e çevirmek sûretiyle onu Selçuklulardan sonraya atmışlar ve koca Ansiklopedi üzerinde başka bir tasarrufa daha girişmekten de pervâ etmemişlerdir. Filhakika Ansiklopedi'nin Avrupa neşrinde bu sultanın adı *Sencer* değil *Sancar* olarak yazıldığı gibi bunun Türkçe *Sançmak* masdarından geldiği ve ismin başka türlü okunması ihtimali bulunmadığı da F. Köprülü tarafından meydana konmuştu (*Türkiyat*, I, s. 252). İlim âleminde ve Ansiklopedide olduğu gibi yazarın eski neşriyatında da isim hep *Sancar* şeklinde yazıldığı halde bunu *Sencer* şekline çevirmekteki kasıd aşikârdı. Bununla beraber Kafesoğlu bize cevap verirken: «*Tetkiklerde Sancar şeklinde âdet hâline gelen ünlü Selçuklu sultanının*» adının Ansiklopedide *Sencer*'e çevrilmesi doğrudan doğruya *ilmî endişe* mahsûlüdür» derken hem tenakuza düşmüş ve hem de hakikate aykırı bir beyanda bulunmuştur. Zirâ yazar bu ilmî endişenin *Sancar* maddesinde izah edildiğini söylediği halde, bizzat kendileri tarafından konulmuş olmasına rağmen, izahları bu iddialarına aykırı olarak bizi teyid eder. Nitekim ismin Türkçe *Sançmak* kökünden geldiği kaydolunmuş; fakat hiç bir delil yok iken bu hükümdara aid *Sancar* adının, sonraları yumuşayarak, *Sencer* olduğu iddia edilmiştir (Belleten, s. 471). Böylece şerikler *Sancar*'ı bozarken «*ilmî endişe*» ile

değil tamamıyla bir *kasd ile hareket* etmişler; koca İslâm Ansiklopedisini kendi oyunlarına âlet ederek ilim dünyasından da sakınmamışlar; bağlı buldukları makamlar karşısında mes'ûl olacaklarını düşünmemişler; fakat yine de kendi fiillerinin kurbanı olmuşlardır. Zira yazdığımız ispat makalesi ile fâiller kolayca yakalanmıştır. Onlar Ansiklopedi gibi Mehmed Köymen'i de kendi maksadlarına âlet etmişlerdir. Zira Ansiklopedide makale yazmasına baş vurmadıkları Mehmed Köymen'i de bugüne kadar bizzat kendi kullanış ve anlayışına aykırı olarak Sancar'ı Sencer şeklinde yazmağa mecbur kılmışlardır. Nitekim Mehmed Köymen «*Selçuklu devri kaynaklarına dair araştırmalar II*» adlı son bir neşriyatının (Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi Doğu Dilleri Dergisi, 1, sayı 3) mukaddemesinde de bu sultanın adını yine Sancar şeklinde yazmağa devam etmiş; bu sûretle de sâdece makalesinin neşri sebebi ile bu hüner sahiplerine boyun eğdiğini göstermiştir.

Eserimizin bu arkadaşlar nezdinde, İslâm Ansiklopedisi bürosunda, uğradığı mâcerânın hikâyesini ve suistimalin başlıca delillerini evvelce belirttiğimiz için burada bunları tekrar edecek değiliz. Bu münasebetle eserimizle birlikte aynı zamanda çıkan bu tenkîd yazılarının, aktarmayı isbat eden makalemizden evvel, yazılıp neşredildiklerini hatırlamağa lüzum vardır. Selçuklular maddesinin yarısı 104. fasikülde çıkınca göze çarpan başlıca deliller o kadar çok ve o derece kuvvetli idi, ki bu durumda fâillere, resmî bir protesto çekerek, hatâdan dönülmesi fırsatını veriyor ve hâdiseyi kolaylıkla ve büyük bir fedakârlıkla kapatmayı düşünüyor; sâdece müteakip 105. fasikülde eserimizden faydalandığına dair bir kaydın konmasını bile kâfi görüyor ve bu suretle yapılan bütün aktarmalara göz yumuyorduk. Aksi takdirde kendilerine terettüb edecek ilmî ve hukukî mesuliyetin vehâmetini hatırlatıyor ve bundan aslâ şüphe etmiyorduk. Nitekim 105. fasikül daha mebzûl delillerle çıkmış; onun ayrı-basını, Ansiklopedinin neşrinden önce, elimize geçmişti. Fakat aktarmanın mâhirâne yapıldığını sanan ve delillerin sağlamlığından gafil bulunan fâiller bir yandan böyle bir fiili itiraf edemiyor ve anlaşma tek-lifini şiddetle reddediyor; öte yandan da bir takım delillerin mevcudiyeti ihtimalini de düşünüp tenkîd seferberliğine girişiyorlardı. Sui-istimal psikolojisi, fâilleri o kadar şaşırtmış ve kendilerini o derece perişan etmiştir, ki aynı zamanda neşrettikleri makalelerde yalnız hiddet, şiddet ve tahriklere, mugalatalara ve kelime oyunlarına kapılmamışlar; çok defa mantık ve muhâkeme hududlarını da aşmışlardır. Meselâ merhûm Ahmed Ateş, Kafesoğlu'nun, bizim eserin hülâsası olmakla beraber, yine de bir kitap büyüklüğünü alan Selçuklular maddesinin kendi huzûrunda yazıldığını söylemek gibi imkânsız bir şahitliğe tâlip olma gafletinde bulunmuş; sonradan kafadarının makaleyi yazabileceğini göstermek maksadiyle de onun ilmîne hayranlığını ifâde lüzumunu duymuştur. Bu takdirde Selçuklular maddesini bir buçuk ayda yazabilen Kafesoğlu'na neden bu te'lifi vermediğini veya bizimle birlikte yazması tek-lifimize karşı ne sebeple hepsinin bir bütün olarak bize ısmarladığına dair sualleri de cevapsız bırakmıştır.

Biz fâillerin, saldırılarından habersiz olarak mezkûr makalemizle, irtikâb olunan fiili ispat edince, uğradıkları ilmî ve manevî cezayı kâfi görmüş; hukukî, malî ve nihâyet meslekî bakımlardan daha ağır bir âkibetle karşılaşmalarına sebep olacak bir dâvâyı açmaktan sakınmıştık. Zaten bu isbatın yapılmasından sonra mesûliyet artık Maarif

Vekâletine, Edebiyat Fakültesine ve bilhassa Ansiklopedinin yeni tahrir heyetine düşüyordu. Nitekim Selçuklular maddesini ihtiva eden 104 ve 105. fasiküller toplatılıp maddenin yeniden yazılması, İslâm Ansiklopedisi ile Türk ilminin bu şâibeden kurtarılması zarûrî idi. Lâkin bu müesseseler henüz bu hassasiyeti göstermemiş ve böylece şâibenin temizlenmesi istikbale veya muhtemel bir dâvânın neticesine kadar kalmıştır. Bu ihtiyaç yanında Selçuklular gibi Türk veya İslâm tarihinin üçte bir ehemmiyet arz eden bir devrini ilmî bakımdan yeniden yazmanın lüzumu da vardır. Zira Selçuklular maddesi, bugünkü şekli ile, ilim ve kültür muhitlerini elbette tatmin edememiş ve aksine bu devir tarihi tamamiyle tağşiş olunmuştur. Filhakika Kafesoğlu bir yandan meseleleri kavrayamadığı ve hazır bir eseri aktarma kabiliyeti gösteremediği, öte yandan da maddeyi kendisine mal edebilmek maksadiyle bazı kısımları bizzat yazmağa veya tahrife girişmiş bulunduğu için madde perişan bir hal almış; bu gizleme gayretleri ile bize aid kaynaklardan bir kısmını atarken verilen hükümler delilsiz ve havada kalmış veya sâdece malûmatı aktararak vardığımız neticelerden de uzaklaşmış ve böylece eser çok kötü bir şekilde bozulmuştur. Bu durumda Selçuklular maddesini ilim ve kültür muhitleri için yok saymak veya bu hususu takdir edemiyenlerin hataları tekrar etmelerine sebebiyet vermek mukadder olmuştur.

Eski arkadaşlarımız, böylece, eserimizi bozarak aktarmak suretiyle önce İslâm Ansiklopedisine ve Türk ilmine saygısızlık etmişler; sonra da bize ve bizzat kendilerine karşı fenalıklar yapmışlardır. Filhakika Ansiklopedi idaresi bize ısmarladığı bir eseri, iki yıllık bir çalışmadan sonra ve zoraki bahânelerle, bize iade etmekle bir fenalık yapmış; sonra onu aktararak elimizden almağa uğraşmış; üçüncü safhada da bu fenalıkları kâfi görmiyerek ve sui-itsimali gizlemeğe kalkışarak eserimize ve şahsımıza karşı giriştikleri mezbûhâne saldırılarıyla da onu imhâ gayretine düşmüşler veya bu suretle bizi ürkütüp meseleyi ört-bas edecekleri gafletine kapılmışlardır. Fakat bir yandan kendi kifayetsizlikleri dolayısıyla hakikatlere çarpmışlar; öte yandan da aktarmada uğranılan muvaffakiyetsizlik ve mukadder olarak yapılan azîm hatalar yakalanmalarına imkân vermiş; böylece yıkmak istedikleri bir eser bizzat kendilerini yıkmış vey perişan etmiştir. Bu da, şüphesiz, İlâhî adâletin acı bir tecellisidir. Fâiller bize karşı zaaflarını müdrük bulunmakla beraber işbirliği, mugalata, tahrif ve tagyir oyunları ile saldırmakla bir netice alacaklarını ummuşlardır. Gariptir, ki onlar çok defa eserimizle birlikte aktarılan Selçuklular maddesini yani kendilerini de tenkit etmekle garip bir tenakuza düştüklerini bile fark edememişler veya bazan buna da aldırnamışlardır.

Ahmed Ateş Türk tarih ve filolojisine yabancı bulunmaktan doğan mukadder hatalara boğulmaktan başka bu tenkidlerinde Arap ve Fars kaynakları üzerinde de bütün zaaflarını meydana koymuş; dar bir dil bilgisinden ileri bir filolog bulunmadığını da göstermiştir. Hattâ bir yandan bu kusuru, öte yandan da sui-istimal psikolojisinin verdiği aşırılık ve isticali kendisini ilmî şöhret ve seviyesinin altına düşürmekten kurtaramamıştır. Onun, kitabımızın bir bahsine ait «*Yabgulular meselesi*» adını aynen alarak, yazdığı bir tenkid tamamiyle tarih dışında kalmış; yalnız filolojik deliller üzerinde durmuş; fakat burada da muvaffakiyetsizliğe uğrayarak sonunda boşuna çabaladığını hissetmiş ve ettirmiştir (3). İlmî gözükme gayretini güden bu tenkidi Ahmed Ateş'in *Şarkiyat mec-*

muasında, Kafesoğlu'nun *Tarih dergisinde* çıkan ve kitabın umumî heyetini ele alan diğer hücumları takip etmiş ve hepsi de kitapla birlikte hemen aynı zamanda nesredilmiştir (4). Burada mahiyetlerine işaret ettiğimiz bu tenkitlere, ciddiyetsizlik ve hissizlikleri dolayısıyla, cevap vermenin lüzumsuzluğu bahis mevzuu olabilirdi. Bununla beraber bu yazılar yalnız kendilerine cevap teşkil etmeyecek; kitabımızda kesif bir şekilde ortaya konan meselelerin daha geniş olarak izahı da burada mümkün olacak ve ilmi gözüken tenkidlerin uyandırdığı tereddütler de giderilecektir. Bundan başka bu arkadaşların işgal ettiği akademik mevkilerin ve hususiyetle memleketimizde samimiyetsizlikten ve kifayetsizlikten dolayı ilim hayatımızı ifsâd eden gayretlerin de mahiyetini meydana koymak ve bu gibi cesaretleri kırmak da bir vazife hâlini almıştır.

Şerikler, daha sonra bizim başlıca 40 maddî delil üzerinde durarak, aktarmayı meydana koyan makalemize cevap verirken de aynı safsatalara başvurmuşlar; aynı şekilde hatâ keşfi ve ihdâsı, aynı tahrif ve mugalata oyunları ile uğraşarak mevzulardan uzaklaşmış ve kaçmışlardır (5). Gelecek bahis, Târihte Ehliyet Meselesi üzerinde durulacaktır.

(1) Selçuklular tarihi ve Türk-İslâm medeniyeti, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü (Ankara 1965) tarafından neşrolunan eserin ikinci baskısı da Turan Neşriyat Yurdu tarafından (İstanbul 1969) yapılmıştır. Burada I. Baskı kullanılmıştır.

(2) «Selçuklular hakkında yeni bir neşir münasebetiyle» Belleten, Sayı 116 (1965), s. 639-660) adlı makalemizde bu görülmemiş sui-istimalin hikâyesi ve delilleri meydana konmuştur.

(3) Ahmed Ateş, Yabgulular meselesi, Belleten 115 (1965),

(4) Ahmed Ateş, Şarkiyat mecmuası, İstanbul 1965, VI, s. 161-173; İbrahim Kafesoğlu, Tarih dergisi, İstanbul 1965, XX, s. 173-188.

(5) Ahmed Ateş ile İ. Kafesoğlu'nun bu Cevabi yazıları Belleten'de (Sayı 119, s. 459-479) çıkmıştır.

Musabakamız Devam Ediyor

Üçüncü cildimizin ilk sayısı olan 25. sayımızda okuyucularımız arasında bir «inceleme yazısı Yarışması» açmıştık. 28. sayımızda da bu yarışmayı Nisan 1973 sonuna kadar uzattığımızı ilân etmiştik. Yeni abone ve okuyucularımızın yarışma şartlarını sormaları üzerine şartları tekrar neşretmeyi uygun buluyoruz:

A — KONU : İslâmiyette İrşad Metodu nedir; günümüzdeki tatbiki nasıl yapılmalıdır?

B — ŞARTLAR :

1 — Verilen konu ilmi olarak kullanılan Türkçe ile itibarı ikiyüz kelimelik ve otuz daktilo sahifesini geçmeksizin hazırlanmalıdır.

2 — İnceleme beş nüsha ve daktilo ile yazılmalıdır. Açık edresler yalnız zarf üzerine yazılmalıdır.

3 — Yarışmaya bütün okuyucularımız katılabilirler.

4 — Gönderilen yazılar iade edilmez ve kitap halinde neşir hakkı mecmuamıza aittir.

5 — Dereceye giren yazılardan sadece birinciden üçüncüye kadar olanlar İslâm Medeniyeti'nde neşredileceklerdir.

6 — Yarışma neticesi mecmuamızın Haziran 1973 sayısında ilân edilecektir.

JÜRİ ÜYELERİ: Mecmuamızın Nisan 1973 sayısında ilân edilecektir.

MÜKÂFAT :

Birinciye : 1250 T.L.

İkinciye : 1000 T.L.

Dördüncüye : 750 T.L.

Dördüncüden onuncuya kadar olanlara jüri heyetince çeşitli hediyeler takdir edilecektir.